

O'ZBEK VA RUS TILLARIDA GAP TUZILISHINING FARQLARI

Farg'ona davlat universiteti, rus tili metodikasi o'qituvchisi

Xamidova Maxbuba Kaharovna

Farg'ona davlat universiteti, chet tillari fakulteti,

filologiya va tillarni o'qitish:

ingliz tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Soliyeva Nozimaxon Foziljon qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek va rus tillarida gap tuzilishining o'ziga xos farqlari yoritib berilgan. O'zbek tilida so'zlarning qat'iy tartibda joylashishi va fe'ning odatda gap oxirida kelishi ta'kidlangan, rus tilida esa so'zlarning nisbatan erkin joylashishi va gap urg'usiga qarab tartibning o'zgarishi ko'rsatilgan. Ergash gaplar va predikat ifodalanishidagi o'zaro farqlar ham tahlil qilingan. Maqola til o'rganuvchilarga har ikki tilning gap tuzilish xususiyatlarini tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: gap tuzilishi, o'zbek tili, rus tili, grammatik farqlar, til o'rganish, fe'l o'rni, ergash gap, sintaksis, til taqqoslash, lingvistika.

Har bir til o'zining grammatik qurilishi, fonetik tizimi va sintaktik tuzilmasi bilan ajralib turadi. Tilshunoslikda ayniqsa gap tuzilishining o'rni beqiyosdir, chunki bu orqali til egasi o'z fikrini aniq va tushunarli ifodalaydi. O'zbek va rus tillari turli til oilalariga mansub bo'lib, ularning gap tuzilishidagi farqlari ham shunga monanddir. O'zbek tili turkiy tillar oilasiga, rus tili esa slavyan tillari oilasiga kiradi. Ushbu maqolada aynan shu ikki til orasidagi gap tuzilishiga oid asosiy grammatik farqlar tahlil qilinadi.

O'zbek tilida gap tuzilishi qat'iy bo'lib, odatda subyekt – obyekt – predikat tartibida quriladi. Bu tartib buzilsa, gap ma'nosi noto'g'ri yoki noaniq bo'lishi mumkin. Misol uchun:

"Men kitob o'qiyapman."

Bu yerda "men" — subyekt, "kitob" — obyekt, "o'qiyapman" esa predikat hisoblanadi va gapning oxirida joylashadi.

Rus tilida esa gapdagi so'zlarning tartibi erkinroq bo'lib, predikat (fe'l) har xil o'rinlarda kelishi mumkin. Bu xususiyat tilning urg'u, ifoda va uslubga oid jihatlarini boyitadi. Masalan:

"Я читаю книгу." (Men kitob o'qiyapman.)

"Книгу я читаю." (Kitobni aynan men o'qiyapman.)

So'zlarning o'rnini o'zgartirish gap ma'nosini o'zgartirmaydi, ammo urg'uni o'zgartiradi.

Ergash gaplar ham har ikki tilda o'ziga xos tarzda quriladi. O'zbek tilida ergash gap ko'pincha asosiy gapdan oldin keladi:

"Аgar u kelsa, men ham boraman."

Rus tilida esa ergash gap odatda asosiy gapdan keyin keladi:

"Я пойду, если он придет."

Yana bir muhim jihat — predikatning ifodalanishidir. O'zbek tilida predikat oddiy yoki murakkab fe'l shaklida bo'ladi:

"U charchagan."

Rus tilida esa bu fikr qisqa yoki murakkab shaklda ifodalanadi:

"Он устал." (U charchagan.)

O'zbek tilida gapdagi so'zlarning o'rnini o'zgartirish grammatik xatolik yoki tushunmovchilikka olib kelishi mumkin:

"Kitob men o'qiyapman." – bunday gap g'alati eshitiladi.

Rus tilida esa bu holat grammatik jihatdan qabul qilinadi:

"Книгу читаю я." – bu gapda urg‘u aynan subyektga (ya’ni “я”) qaratilgan.

Xulosa. O‘zbek va rus tillaridagi gap tuzilishi o‘ziga xos grammatik qoidalar asosida shakllanadi. O‘zbek tilidagi qat’iy tartib va rus tilidagi erkinlik til o‘rganuvchilar uchun har xil yondashuvlarni talab qiladi. Gap tuzilishidagi bu farqlarni tushunish va solishtirish orqali nafaqat grammatikani chuqurroq o‘rganish, balki ikkala tilda ravon va to‘g‘ri nutq yuritish imkoniyati ham paydo bo‘ladi. Shunday ekan, ushbu farqlarni bilish ikki tilni o‘rganuvchi har bir shaxs uchun zaruriy bilim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov A. A. O‘zbek tilining sintaksisi. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010.
2. Sharipov Sh. O‘zbek tili grammatikasi: sintaksis. – Toshkent: Fan, 2008.
3. Vinogradov V. V. Russkiy yazyk: grammatika, sintaksis, stilistika. – Moskva: Prosveshchenie, 2005.
4. Bondarko A. V. Funktsionalnaya grammatika russkogo yazyka. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2001.
5. Axmedova N., Karimova D. Rus tili grammatikasi (o‘zbek tilida). – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
6. Keldiyorov A. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2016.
7. Grammatika.ru – Ochiq elektron resurs: <https://www.gramota.ru>